

Els escuts de les entitats excursionistes i el seu simbolisme (1876-1931)

Autor: **Carles Albesa i Riba**

Des de l'inici del moviment excursionista, les entitats que s'anaren creant tenien el seu propi escut, un emblema que les identificava mitjançant unes representacions simbòliques, amb les quals pretenien singularitzar-se. L'examen comparatiu d'aquests escuts ens pot ajudar a conèixer la significació de certes imatges, més o menys comunes, que hi figuren.

Els escuts de reminiscència medieval

Examinarem mig centenar d'escuts des de l'origen de l'excursionisme fins a l'any 1931 i algun de posterior. Aquest és el propòsit del present article, que no té caràcter exhaustiu ni parteix de cap mostra representativa, sinó que es basa en els escuts reproduïts en el primer volum de l'*Enciclopèdia de l'excursionisme* (Rafael Dalmau, editor, 1964) a més d'altres, procedents principalment de butlletins socials, que en conjunt sobrepassen la cinquantena.

Dues observacions prèvies: una, per puntualitzar que l'any que figura entre parèntesi a continuació del nom de moltes entitats és el de la seva constitució ofi-

cial. L'altra, per recordar que gairebé totes les entitats la denominació de les quals començava, originàriament, amb la paraula «Grup» —escrita de vegades «Grop»— la canviaren, posteriorment, per la de «Centre».

L'escut més antic de què hi ha constància és el de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1876), entitat que aprovà, l'11 de setembre del 1877, el que havia de ser el seu emblema, d'acord amb el resultat d'un concurs que guanyà el soci Cèsar August Torras (*figura 1*).

Torras, que en el futur havia d'esdevenir autor de les excel·lents guies pirinenques, president del Centre Excursionista de Catalunya durant una quinzena d'anys i mentor del moviment excursionista al llarg de gairebé el primer quart del segle XX, dissenyà un escut format per un quadrat recolzat sobre un dels angles, amb les quatre barres i un brot d'heura a l'interior, i al voltant, el nom de l'entitat amb lletra gòtica configurant una imatge circular.

L'escut recorda el de la coberta del *Calendari Català*, publicació anual que des del 1865 editava Francesc Pelagi Briz, que Torras degué prendre com a model substituint el lema de Briz —«Qui llengua té a Roma va»— pel nom de l'entitat i afegint-hi l'heura. Aquest motiu vegetal va ser el que probablement inspirà un altre soci de l'Associació, el poeta Jacint Verdaguer, la composició que llegí durant la vetllada commemorativa del vuitè aniversari de l'Associació.

La poesia, dedicada als excursionistes, la va incloure amb el títol de «L'heura» en el llibre *Caritat* que publicà l'any següent, el 1885.

Recordem que comença amb l'estrofa següent:

*Per què a les fulles d'heura esmaragdines
Déu la figura los ha dat del cor?
Perquè, amigues fidels de les ruïnes,
los donen l'abrigall del seu amor (...)*

I que acaba amb la coneguda endreça:

*Excursionistes, que pel pla i la serra
en la camp de la pàtria espigolau,
ajudau-li a collir lo que és a terra,
ajudau-li a servir lo que li cau.
Puix vostre cor en sot passat s'abeura,
aconhortau-la de tant bé perdut;
per ella sou vosaltres un brot d'heura
que s'enfila amorós a son escut.*

El qui de segur que s'hi inspirà va ser un consoci seu anomenat Agustí Valls, amic també de les muses, que en la sessió pública de l'Associació celebrada pocs mesos després donà a conèixer la composició «Nostre escut» —un títol ben explícit per setze versos no gaire optimistes—, que reproduí el butlletí social (*L'Excursionista*, núm. 76, gener del 1885):

*Com dins l'obaga esclata la viola
i la ginesta als marges trau florida
i arrela en lo rocam la farigola,
dels enderrocs surt l'heura atapeïda.
(...)
Heura, també, de verdejantes fulles
surt nostra Associació, com ella ufana,
per abraçar les últimes despulles
que ens queden de la pàtria catalana.*

Hem vist que l'escut de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques era molt simple, i la presència de l'heura —símbol de fidelitat i afecte perpetu— arrapada a les quatre barres tenia una significació molt evident.

L'Associació d'Excursions Catalana, nascuda d'una dissidència que es produí a la Catalanista a la darrera de l'any 1878, adoptà un escut més complex (*figura 1*). Hi apareixien força elements nous, cada un amb un significat propi segons la simbologia: una branca de

roure —fortalesa— enllaçada amb una de lloret —victòria—, els raigs d'un sol ixent —força heroica i creadora, símbol del poder i de la glòria—, una abella —treball i diligència—, una muntanya que recorda la de Montserrat —aquesta imatge no té res de metafòrica— i un rosetó que ho emmarca tot i que connecta amb la lletra gòtica del primer escut, reflectint una comunió d'afans historicistes i arqueològics molt present en l'excursionisme primigeni. Les fulles de roure i lloret substitueixen les d'heura de l'altre escut.

El Centre Excursionista de Catalunya, constituït l'any 1891 com a resultat de la fusió de les dues entitats anteriors, adoptà un escut basat en el de la Catalanista, si bé sense el rosetó ni l'abella i incorporant-hi l'heura i la lletra gòtica del de la Catalanista (*figura 1*). Només un element nou: la data «1876» per explicitar l'any de fundació de la més antiga de les fusionades, la Catalanista, de la qual es declarava hereu. Un emblema continuista i integrador, amb algun lleu retoc, com ara que la muntanya s'identifica clarament amb la de Montserrat i que, a més dels raigs de llum, s'hi veu una part del disc solar. Aquest escut, amb alguna petita modificació i sovint sense l'heura, és l'actual del Centre.

Abans de produir-se la unificació de les dues primeres associacions barcelonines s'havia constituït, l'any 1884, a Lleida, l'Associació Excursionista Ilerdanesa, una entitat de vida curta, l'escut de la qual era gairebé idèntic al de la Catalanista amb la substitució de les fulles d'heura pels tres lliris del blasó de la ciutat i l'afegit d'una orla amb el lema florallesc de «Patria, Fides, Amor».

Ni l'escut de la barcelonina Agrupació Excursionista Catalana «Los Montanyenchs», fundada l'any 1890, ni el d'una poc coneguda Associació d'Excursions Concell de Sis, que hi havia a Barcelona el 1899, incorporen cap element nou; les dues entitats es mantenen fidels al sol ixent i a les quatre barres.

El primer decenni del segle XX es caracteritza per l'aparició d'entitats excursionistes fora de Barcelona; també d'alguna a la capital, com l'Ateneu Enciclopèdic Popular (1903), la Secció d'Excursions del qual té en l'escut (*figura 2*) la columnata d'un claustre romànic —amb una muntanya al fons—, un motiu d'inspiració medieval que es pot relacionar amb el rosetó de

L'any 1923 el Centre Excursionista de Catalunya atorgà a Torras, amb caràcter pòstum, la primera medalla d'or de l'entitat. El rombe de la part inferior del revers de la medalla, que forma part de l'escut del Centre, correspon a l'emblema dissenyat per Torras, 46 anys abans, per a l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques.

ARXIU FOTOGRÀFIC DEL CEC

Figura 1. Escuts de les dues primeres entitats excursionistes origen del Centre Excursionista de Catalunya. Primer escut del Centre i un que usà ocasionalment l'any 1935.

Figura 2. Escuts de reminiscència medieval.

Figura 3. Dos exemples d'identificació amb la pròpia ciutat sense recórrer a l'escut municipal.

Any 1907. Campament d'alta muntanya al peu del Puigmal. Damunt la porta de la tenda s'entreveu l'escut del CEC.

l'Associació d'Excursions Catalana i que vol remetre, segurament, a una època de remotes glòries catalanes.

Un claustre semblant apareix en l'escut del sabadellenc Centre Excursionista del Vallès (1908), junt amb elements d'identificació local, com el blasó de la ciutat i la silueta perfectament reconeixedora de la mola de Sant Llorenç del Munt (figura 2).

El 1912, any en què el Club Montanyenc, suc-

cessor de Los Montanyenchs, adoptà el subtítol d'Associació de Ciències Naturals i Excursions, tenia un escut que representava la part superior d'una columna amb l'inici d'una volta ogival i una muntanya al fons (figura 2).

La referència arquitectònica reapareix uns anys després en l'escut de la barcelonina Agrupació Excursionista Pedraforca (1924), ara per mitjà d'un finestral gòtic a través del qual es veu el massís que dona nom al grup (figura 2).

En la majoria d'entitats de fora de Barcelona, el blasó del respectiu municipi forma part del seu escut, com en el cas del manresà Centre Excursionista de la Comarca de Bages (1905) o del Centre Excursionista de Lleida (1906) i, ja posteriorment, del Centre Excursionista de Vic, de l'Agrupació Excursionista de Granollers, del Centre Excursionista de Sabadell, de l'Agrupació Científico Excursionista de Mataró –en l'escut de la qual hi ha un castell (símbol de fortalesa) que si volgués representar el de Burriac, com és probable, reafirmaria una voluntat d'arrelament local– o del Centre Excursionista Montserrat, de Manresa.

No cal insistir en la presència de la imatge d'una muntanya en gairebé tots els escuts; en el d'aquesta darrera entitat és, per raons òbvies, la de Montserrat, la mateixa que figura en els escuts del Centre Excursionista de Sabadell i de les barcelonines Agrupació Excursionista Catalunya (1912) i Centre Excursionista els Blaus (1920). Els Blaus hi afegeixen, coronant el massís, la llegendària serra de mà que Verdaguier cantà en el «Virolai»:

(...) amb serra d'or los angelets serraren
eixos turons per fer-vos un palau.
(...)

Poques entitats barcelonines incorporen, en el seu escut, el de la ciutat comtal. Només ho fan, congruentment amb la seva denominació, el Centre Excursionista Barcelonès (1909), el Club Montanyenc –que l'any 1914 anteposà la denominació de Societat de Ciències Naturals de Barcelona al seu nom– i el Foment Excursionista de Barcelona (1922).

Un exemple d'expressió de la pertinença a una població sense recórrer al blasó municipal és l'escut primitiu de la Secció Excursionista (1902) del Centre de Lectura de Reus, en el qual apareix, en primer

terme, el campanar de l'església prioral de Sant Pere i, darrere d'un seguit de carenes, un sol ixent (figura 3).

Més d'un quart de segle després, el Centre Excursionista Balaguerí (1929) adoptà un escut del mateix estil, que presenta una vista escalonada de la vila amb la col·legiata de Santa Maria al cim (figura 3).

Els excursionistes reusencs, al cap de pocs anys d'haver creat l'escut, decidiren modificar-lo i, com si volguessin ressaltar-ne la vinculació al país i a la ciutat i alhora reflectir el progrés d'aquesta –o potser reflectir els ideals que ells mateixos perseguïen–, hi afegiren les quatre barres, la rosa del blasó municipal, unes xemeneies fumejant –signe de modernitat i progrés– i unes branques de palma i de lloir honorant els símbols de Catalunya i de Reus.

Altres escuts experimentaren també canvis, segurament amb la intenció de ser modernitzats, com el de l'Associació Joventut Excursionista Avant (1904), el del Centre Excursionista de Terrassa (1912) o el de l'Agrupació Excursionista Catalunya (1912); per imperatiu legal, com el del Foment Excursionista de Barcelona, o bé ocasionalment, com el que va utilitzar el Centre Excursionista de Catalunya amb motiu del Congrés Internacional d'Alpinisme que organitzà a Barcelona l'any 1935. Generalment, però, l'escut s'ha mantingut al llarg de la vida de les entitats, de vegades amb petits retocs per actualitzar-lo estèticament. Les entitats que s'anaren creant a mesura que avançava el segle feren seus molts dels símbols anteriors i n'incorporaren d'altres.

Ja hem vist i comentat un primer grup d'escuts que podríem denominar de reminiscència medieval.

Els escuts de reminiscència clàssica

Un segon grup, podria ser el dels escuts de reminiscència clàssica, és a dir, els que inclouen motius de l'antiguitat grega o romana, com és el cas dels del Centre Excursionista de Terrassa, del Centre Excursionista Minerva (1918), del Club Excursionista de Gràcia (1922) o del Grup Excursionista Catalunya (1914).

En l'escut primitiu del Terrassa (figura 4) hi figura l'Esfinx, monstre mitològic amb cap i bust de dona i ales i cos de lleó, que simbolitza l'enigma per excel·lència, allò que només pot ser vençut amb intel·ligència i sagacitat, tal com ho féu Èdip, unes qualitats que els excursionistes egarencs devien valo-

El Centre Excursionista Barcelonès, antecessor de l'actual Club Montanyenc Barcelonès, no s'oblidà d'incloure l'escut en aquest cartell de l'any 1927.

rar especialment. Si Edip acabà amb l'Esfinx, un nou escut n'eclipsà la imatge, i l'emblema de l'entitat passà a mostrar les quatre barres, el castell que apareix al blasó municipal i la mola de Sant Llorenç del Munt, la muntanya vallesana per antonomàsia.

El Minerva, que portava el nom de la deessa de les arts i la saviesa, utilitza la imatge d'aquesta divinitat itàlica, concretament el seu cap protegit amb un elm, com a un dels temes de l'escut (figura 4).

L'escut del Gràcia (figura 4) reproduïx la cèlebre Victòria de Samotràcia, estàtua d'una divinitat grega esculpida dos segles abans de Crist, descoberta l'any 1863, que actualment és al Museu del Louvre, personifica la victòria en el combat i en la competició. Josep Barrillon, futur president de l'entitat i guanyador del concurs que es convocà per escollir-ne l'escut, el presentà amb el lema de «Victòria damunt les muntanyes».

Al començament de l'any 1923, el Grup Excursionista Catalunya canvià, sense motiu aparent, el seu escut en què apareixien dos estels de cinc puntes

Figura 4. Escuts de reminiscència clàssica.

Figura 5. Escuts estelats.

Any 1944. Cim del Calderer, al Pedraforca. L'escaladora Maria Antònia Simó llueix la sigla del CEC a la seva indumentària. Completen la cordada Jaume Reñé i Josep Piqué.

Figura 6. Escuts esportius.

(figura 5) per un altre sense estrelles i amb una columna jònica (figura 4). Segons la simbologia, una columna indica fortalesa, constància i esperança.

L'escut reemplaçat es pot incloure en un grup d'escuts estelats, junt amb els del Grup Excursionista Pàtria (1915), del Foment Excursionista de Barcelona i del Centre Excursionista Minerva, que figura també entre els de reminiscència clàssica.

Els diccionaris de simbologia atribueixen significats diversos a les estrelles; cap no diu, però, que a la Catalunya d'aquells anys un estel de cinc puntes –ensenyia inspirada segurament en la dels insurgents cubans del segle XIX– començava a simbolitzar un

ideal de llibertat nacional, un anhel d'independència.

Tant en l'escut del Pàtria (figura 5) com en el primitiu del Grup Catalunya (figura 5) apareixen, en l'espai delimitat per les dues circumferències concèntriques que els configuren, uns discrets estels al costat del nom de l'entitat. En el cercle central, l'ensenyia quadribarrada en el primer cas i un paisatge d'alta muntanya amb un sol ixent en el segon.

El altres dos escuts són més complexos. El del Minerva (figura 4) mostra l'estel solitari i les quatre barres junt amb la testa de la deessa. El del Foment (figura 5), la muntanya de Montserrat, el blasó de Barcelona, les quatre barres i un estel molt aparent. Aquest darrer escut va ser prohibit l'any 1928 per la dictadura de Primo de Rivera i, consegüentment, l'entitat n'adoptà un de nou, l'actual, que fou escollit mitjançant un concurs entre els associats.

L'escut del Centre Excursionista Rafael Casanova (1922), malgrat que no presenta cap estel, pot afegir-se al grup (figura 5). Justifica la inclusió el nom mateix de l'entitat, la seva trajectòria i la presència en l'escut de la imatge del conseller en cap Casanova abraçat a la bandera de Santa Eulàlia, reproducció de l'escultura de Rossend Nobas que hi ha al monument barceloní de la cruïlla de la ronda de Sant Pere amb el carrer d'Alí Bei.

Els escuts esportius, neutres i atípics

A mesura que ens acostem a la dècada de 1930 apareixen els escuts esportius, que mostren alguns dels estris utilitzats en la pràctica dels esports de muntanya: piolet i cordes en el segon escut de l'Avant, piolet i motxilla en el del mataroní Centre Excursionista Laietana, esquí en el de la Unió Excursionista de Barcelona, cordes en una escena d'escalada en el del Grup Excursionista Perla, etc. Són els reproduïts en la figura 6.

Encara es pot parlar, aquests mateixos anys, d'un grup d'escuts neutres, que de fet no són més que les sigles de l'entitat disposades segons un cert disseny. És el cas de la Secció Excursionista de la Penya Irònics (1926), de la Penya Excursionista Guimerà (1927) o del Club Muntanyenc Barcelonès (1931), aquest darrer amb una combinació de sigles i elements simbòlics. La Unió Excursionista de Catalunya, nom que adoptà la Unió Excursionista de Barcelona l'any 1932, també utilitza únicament les sigles en una dis-

posició semblant a la de la seva antecessora.

La inexistència, en alguns escuts d'aquesta època, de les habituals referències simbolicopatriòtiques pot explicar-se, durant la dictadura, per tal d'evitar-se problemes en la legalització d'entitats de nova creació i, després, potser per la falsa creença que amb la República s'assoliria una normalització que ja restaria importància a aquestes al·legories.

També hi ha alguns escuts atípics, pocs, que no participen de la suposada modernitat dels neutres ni de la simbologia tradicional que ja hem vist; per exemple, el del Centre Excursionista Rodamon (1915), que junt amb les quatre barres mostra una esfera terrestre amb una mena d'anell com el de Saturn, on hi ha inscrit el nom de l'entitat, que sembla proclamar una universalitat no renyida amb el localisme (figura 7). O l'escut del Centre Excursionista Montseny, que, cap als anys 1918, presenta la imatge d'un excursionista vestit elegantment i cofat amb un salcot d'explorador adornat amb una ploma (figura 7).

Els motius més freqüents

Per completar aquesta aproximació a la simbologia dels escuts examinats, es pot establir una llista dels motius que hi apareixen amb més freqüència: encapçala el rànquing la vista d'una muntanya i el blasó dels respectius municipis si les entitats són de fora de Barcelona; segueixen les quatre barres de la bandera catalana, la imatge d'un sol ixent, motius vegetals en forma de fulles i el nom de l'entitat escrit amb lletra gòtica.

Recordarem que la metàfora del sol ixent, l'alba patriòtica tan reiterada en els escuts excursionistes, estigué present en alguns versos modernistes, i que el mateix Maragall la va emprar en el seu «Cant dels joves», inclòs en el llibre *Visions i cants* (1900):

*L'hora nostra és arribada,
tots ens hem desensonyat
amb el front il·luminat
per la llum d'una altra alba.*

Les seccions de les entitats excursionistes solien tenir –i moltes encara tenen– el seu escut particular, que difonien sempre que s'esqueia. Les cobertes d'aquest llibre commemoratiu del cinquantenari dels tres primers grups d'escalada del país en són un exemple.

Actualment, a les revistes i als butlletins de les entitats continuen ben presents els respectius escuts.

Figura 7. Escuts atípics.

En una obra que resultà molt polèmica (MARFANY, Joan-Lluís. *La cultura del catalanisme*. Editorial Empúries, 1995), l'autor assenyalava l'escut del Centre Excursionista de Catalunya –llegiu-hi Associació d'Excursions Catalana, abans del 1891– com a precedent de moltes capçaleres de revista i de molts escuts de societats catalanistes, que «tenen com a motiu principal un gloriós sol ixent per darrere d'una muntanya que sovint té el perfil del Montserrat».